

Naised ja mehed ühiskonnas haridustegelaste pilgu läbi

Gertrud Kasemaa, Tiiu Kuurme, Elo-Maria Roots

Eesti haridustegelased märkavad mitmeid ühiskonnas levinud soostereotüüpe ja mõistavad ka nende survet nii meheks kui naiseks olemisele. Ühelt poolt mõistavad intervjuueeritavad, et meestelt ja naistelt eeldatakse ühiskonnas erinevat positsioneerumist, teiselt poolt väljendavad nad aga ka ise ootusi traditsioonilistest soorollidest tulenevale käitumisele. Käsitletakse meeste ja naiste ebaproportsionaalset haridustaset ja sellest tingitud probleeme, samuti naiste ja meeste probleeme tööturul. Suhtumised soolisse võrdõiguslikkuse teemasse ja soolisse ebavõrdsusesse kui sotsiaalsesse probleemi varieeruvad aga oluliselt.

On neid, kes eitavad teemavaldkonda tervikuna, teised taandavad selle kas viisakusele ja käitumisnormidele või intiimsuhete probleemidele (elukaaslase-partneri leidmise problemaatika), aga on ka neid, kes mõistavad uute teadmiste ja lähenemisviiside vajalikkust.

Ühelt poolt muretsetakse traditsiooniliste soorollide hägustumise pärast, teiselt poolt väljendatakse vajadust soostereotüüpide ja –müütide lammutamise järele. Tugevalt tuleb intervjuudes esile mure puuduva isa/mehe mudeli järele poiste igapäevaelus: koolides on suures arvulises ülekaalus naisõpetajad, paljud mehed ei näi võtvat lastega seotud vastutust pereelus. Omaette temana joonistub nende diskursuste taustal välja ühiskonna heterogeensus - elame postmodernses, individualismile orienteeritud maailmas, kus valitseb tõdede paljusus ja sellest paljususest tulenev üksikindiviidi segadus oma rollide ja positsiooni osas.

Millised ootusi esitatakse naistele ja meestele tänases vastuolulises ühiskonnas? Milliseid rolle täidavad mehed, milliseid naised? Miks just selliseid rolle? Kas naiste ja meeste valikud ja võimalused ühiskonnas on igaühe enda kujundada või määratakse need sünnihetkel koos sooga? Alljärgnevas artiklis anname ülevaate intervjuudes väljendatud arusaamadest ja hoiakutest seoses naiste ja meeste rollidega ühiskonnas.

Ühiskonna tasandil tajutud soostereotüübid ja nende surve

Eesti haridustegelased tajuvad ühiskonna tasandil mitmeid soostereotüüpe ja nende survet nii meestele kui naistele. Nii tajutakse ootust meestele olla tugev ja mitte välja näidata oma emotsioone. Naisele esitatavaid tavapäraseid ootusi kirjeldatakse seoses kodu ja lastega. Traditsioonilisi rollikuvandeid võimendab meedia, mis samas näib olevat ka üks võimalik vahend traditsiooniliste rollikäsitluste muutmiseks.

ÕM: *No, et mees peab olema tugev. Mitte nutma. Näiteks. Ja, et... ja ja naiste puhul, et ta peab olema, et kodu peab olema korras ja hoolitsetud hästi ja lapsed riides. Ja meestetööd ja naistetööd, võib-olla sellised stereotüüpe nagu on.*

Kas õpilased või poisid ja tüdrukud? Uurimus Eesti õpetajate ja haridustöötajate valmisolekust sootundlikuks õpetamiseks ja kasvatamiseks

ÕN1: Siis võib-olla need ootused, rollidele erinevad, et ikkagi on stereotüübid, milleks mees, milleks naine. Perekonnas ka. Hästi kahju on kui tajuda, et poeg kasvab perekonnas, kus naine ehk ema ongi siis teenendaja ja isa on lihtsalt kojutooja. Et selliseid stereotüüpe ikkagi on.

Mees peab olema kindlasti selline tugev, võitmatu, perekonna ülalpidaja. Naine peab olema ema kindlasti ja emal omakorda on teatud rollid, mida oodatakse, et ta täidab ja on alati kohal.

ÕN1: Aga üldiselt meedias on ka samamoodi, et ilus peab naine välja nägema, samaaegselt jõudma kõikjal olla, jagama ennast mitmeks rolliks võrdset. Mees peab olema meedias samamoodi, ikkagi hästi tark ja terane. Kui nüüd on uudised, siis seal küll ei tembeldata naisi rumalamateks kui mehi, sest on väga palju asjalikke naisi, kes seal esinevad.

Naissoost õppejõu käsitlus naise rollidest näitab diskursuse mitmekihilisust. Kui ühelt poolt on naise rollid piiritletud läbi emaks olemise võimaluse ja sellega seotud ootuste, siis teiselt poolt on see naisele ka võimalus suuremaks paindlikkuseks rollide vahel. See suurem rollivalik ja sellega kaasnev paindlikkus on ehk ka põhjus naiste üldiseks paremaks kohanemiseks ühiskonnaelu erinevate väljakutsetega.

ÕJ1: Naisel on rohkem rolle, ta saab näiteks lapse. Mehe riskid on suuremad, tal on üks roll, ta põleb läbi.

Naiste viis määramatusega toime tulla on suurem. Meestel on looduslik valik. Tugevamad jäävad ellu, nõrgad kukuvad ära. Mõtlen siin meie riigi kestmisele.

Rolliga tihedalt seotud mõiste on identiteet, ühiskondlikus ja isiklikus elus täidetavate rollide tunnetuslik alus, käsitlus iseendast kui indiviidist. Soolist identiteeti võib mõista kui sotsiaalset sugu, mida inimene omaks peab, inimese soolist enesepilti, mis areneb minu ja teiste erinevuste vastandusest (Järviluoma, Moisola, Vilko 2003). Vastandus ei tähenda vaid erinevust leidmist: naisena on minu soolise identiteedi aluseks nii sarnasused kui erinevused teiste naistega, samuti minu kogemused sarnasustest ja erinevustest meestega (ibid). Identiteet areneb läbi meie sotsiaalsete suhete konkreetses kultuurilises keskkonnas. Kogemustele toetudes määratleme iseenda ja oma suhte sotsiaalsesse tegelikkusesse (ibid). Seoses poststrukturealistlike käsitlustega räägitakse mitmestest identiteetidest, mida inimene rakendab/kogeb/omaks peab sõltuvalt ajalisest ja ruumilisest kontekstist (Paechter 2001)

Identiteedi kujunemist näeb õppejõud ühe peamise probleemina seoses sootemaatikaga.

ÕJ1: Emotsionaalselt suurim probleem on meeste identiteedi kujunemine. Algab see nõuka ajast. Eksabikaasa ütleb, kui on stress, vajuvad isased rotid lössi ja ei tee midagi. Kuidas nõukogude aeg on mõjunud meestele? Mehe osaks on ju eneseteostus. Just siis algas mure meeste hariduse pärast.

ÕJ1: Hästi õppiv (poiss ja tüdruk) ? Kus ta tahab edukas olla? Kas ta tahab vanaisa talu üle võtta? Nõukogude ajal olid kastid selgemad, ülikool määras ühe tee, sinna mitte pääsemine teise. Tänapäeval on teid rohkem. Kodu taust on väga oluline.

Pilt on heterogeenne, see on niigi keeruline, sugu tuleb juurde ja komplitseerib pilti.

Soostereotüübid on kultuuris olemas, on implitsiitselt ja võivad osutada mõjuriks. Küsimus on soolisuse refleksioonivõimes. Ühiskonna eri kihid on eri taustaga, stratifikatsioon on kiire. Üks sugu ja erinevad kohad.

ÕJ1: Suures populatsioonis on tendentsid, mille põhjal on välja kujunenud soolise edukuse mudelid. On eduka naiseks olemise õpetused. Kuidas käituda selleks, et olla selles kultuuris edukas, näiteks

Kas õpilased või poisid ja tüdrukud? Uurimus Eesti õpetajate ja haridustöötajate valmisolekust sootundlikuks õpetamiseks ja kasvatamiseks

partneri leidmisel. Pead käituma teatud viisil poisina või tüdrukuna, see tuleb kultuurist, stereotüübid ei ole ratsionaalsed. Formaalviisakus.

Kui poistele õpetame, et lase tüdruk uksest enne sisse, siis on see tava. Ent sel on ka märgiline tähendus mehest kui kaitsjast. On stereotüüp, et ei tohi tüdrukut lüüa. Mehe füüsiline üleolek, nende füüsilise olemise tsiviliseerimine – see on üks põhjusi. Näiteks ka – tüdruk ärgu käigu suure dekolteeaga – see on märk suguaktile kutsumisest. Piirame ärritajate tekitamist. Kui loogiliselt asjad ritta paneme. Mulle ei meeldi ultrafeministlik suhtlemine. On alasid, kus peavadki sood käituma erinevalt, märgid toimivad.

ÕJ2: *Soostereotüüp on näiteks väljendid: sina oled tüdruk, sina ei kakle, vihik peab sul olema korralik. See on rollijaotused, laste kasvatamine ja kodu koristamine on naise töö.*

Väga palju pole soostereotüübid mind häirinud, häiris see pigem lapsepõlves. Tundus siis, et see, mis on lõbus ja tore, seda tohivad ainult poisid teha.

Soostereotüübile vastavus ja selle kaudu heaks kiidetud saamine on nii mehe kui naise ressurs või tema hädade allikas. Enim kahjustatud on mittemehelikud mehed. Just naisele sarnanemine pitseerib meest ühiskonna poolelt eriti karmilt. Selle tagaplaan on naise alavääristamine. Samas, kui naiste rollide ampluaa ühiskonnas on pidevalt laienenud (mille näiteks on kasvõi naiste esindatus mitmetel traditsiooniliselt meeste aladeks peetud ametites nagu taksojuhid või päästetöötajad), on meeste rollid jäänud suhteliselt piiratuks. Siin on kindlasti oma roll nn. heteronormatiivsusel mis piirab meeste rollivalikuid- näidates välja oma pehmemat, naiselikumat poolt on meestel oht saada naeruvääristatuks või mis paljude meeste jaoks veelgi hullem- tembeldatud homoseksuaalsuse pitseriga. On märkimisväärne, et ka naiste ootused meeste käitumisele on sageli samast väga kitsaid valikuid võimaldavast heteronormatiivsusest kantud (Hymowitz 2011). Selline kitsalt defineeritud ja aktsepteeritud mehelikkus on tingitud jäigast maskuliinsuse ideoloogiast, mis dikteerib, millised käitumisviisid nn. õigele mehele sobivad ja millised mitte (Kimmel, 2010). M. Kimmel viitab psühholoog Robert Brannoni poolt välja toodud mehelikkuse ideoloogia neljale põhireeglile (Brannon ja David 1976, viidanud Kimmel 2010): 1) mehelikkus on pidev naiselikkuse tagasitõrjumine; 2) mehelikkuse tunnused on raha, võim ja staatus; 3) mees käitub kriisilukordades kindlameelselt ja emotsioonitult; 4) mees elab ohtlikku elu täis riske.

On selge, et erinevat tüüpi mehed kujundavad neid reegleid erinevates olukordades erinevalt ning erinevused meeste vahel on vähemalt sama suured kui erinevused meeste ja naiste vahel (Kimmel 2010), kuid siiski kumab ka tänases Eesti mehe diskursuses paljutki selle üle 35 aastat tagasi kirjeldatud mehelikkuse mudelist.

AN: *Sellisel juhul ma arvan, et kõige raskem ongi naiselikel meestel, sellepärast et mehelikud naised nagunii nagu võitlevad enda eest ja saavad hakkama. Naiselikud naised saavad sellepärast hakkama, et nad on naiselikud naised. Mehelikel meestel pole ka probleemi, aga kõige keerulisem... Naiselikud mehed on riskigrupp hoopis. Ja nendel võibki olla tegelikul kõige suurem surve ka ühiskonnas, ausalt öeldes.*

Meedia võimendab ja taastoodab ühiskonnas domineerivaid soostereotüüpe. Meedias esitatakse diskursiivselt naiseks ja meheks olemise vorme (Pilvre 2011)- selline meedia kommunikatsioon toimib sotsiaalse kontrolli mehhanismina (ibid).

Õppejõud mõistab stereotüüpide mitmemõttelist olemust- osalt on tegu teadvustatud strateegiaga, mille kaudu võimendatakse traditsioonilisi soorolle ühiskonna domineeriva inimgrupi (meeste)

hvides. Teiselt kätkevad stereotüübid kultuuris levinud arusaamu ja toetuvad argikogemustele - nii on olnud ja nii peab seetõttu ka olema. Taolised eeldused võivad kitsendada naiste valikuvõimalusi elus.

ÕJ1: *Soostereotüüp kuulub reklaami ja müügimaailma, eksplitsiitselt esitavad seda reklaamid, näiteks naiste seksuaalne välimus. Koolis – kui eeldatakse, et poisid kaklevad rohkem. Soostereotüüp ei pea olema negatiivne. Tal võib olla taga kultuurilis-praktiline eeldus. Valdavalt tehakse neid asju teadlikult, nt naine peab koristama. Perekondlikud stereotüübid. Kõige huvitavam probleem on huvi selle kohta, kui stereotüüp on seotud teatud praktikaga. Miks eeldatakse, et naine peab olema tagasihoidlikum? Tagasihoidlikkus võib segada edukust.*

Ühiskonnas tajutud soostereotüübid ja nende surve on intervjueeritute arvates erinev meestele ja naistele. Tuuakse välja, et teatud juhtudel võivad soolised stereotüübid olla ka positiivsed, seotud näiteks praktilise elukorraldusega, omavaheliste kokkulepetega rollide jagunemise kohta perekonnas. Soostereotüübid on osa ühiskonna kultuurilis-ajaloolisest arengust ning seeläbi teatud mõttes justkui paratamatud. Oluliseks soostereotüüpide elushoidjaks on meedia, mis võib olla mõjutatud teatud ühiskonnas domineerivatest ideoloogiatest. Nii meedia kui argipäevapraktikad võimaldavad meestel toimida edukalt vaid väga kitsastes piirides, naise rollide amplituud on oluliselt laiem. Kitsast rollivalikut ning sellega kaasnevat ootusi nähakse ühe põhjusena meeste kehvas toimetulekus mitmetes eluvaldkondades. Samas ei tähenda suuremad valikud ühiskonna näitelaval, et kõik, mis on lubatud, on ka heaks kiidetud – tekstidest võib välja lugeda tähendusi, et on ja peaks ikkagi olema terve rida traditsioonilisi hoiakuid selle kohta, mis on tüdrukule-naisele sobilik.

Meestelt ja naistelt eeldatakse erinevat positsioneerumist

Meestele ja naistele esitatavad ootused ühiskonnas on erinevad. Meie intervjueeritavate vastuses leiavad erinevad ootused samuti kinnitust, puudutades nii sõnaõigust, ühiskondlikku liikumisruumi, kodu lastega seotud rolle. Siingi mängivad oma osa stereotüüpsed arusaamad, mis justkui välistavad erinevate rollide (nt. pereema ja teadlane) koosseksisteerimise võimaluse.

ÕJ3: *Ja näiteks, mida ma iseenda kohta võin öelda, on see, et selleks, et mehed sind võtaksid võrdset, selleks sa pead olema neist väga palju targem. Selleks, et sul oleks õigus kaasa rääkida. Ja ma arvan, et eks see ongi ju ka see põhjus, mis tingib selle, et need naised on motiveeritud edasi õppima.*

DN: *Mis toimub tegelikult meie juhtivas riigi... juhtival riigitasandil. Ehk see, kellel on sõnaõigus. Ja vat see sõnaõigus on see, mis määrab ju ka riigi tuleviku. Naisi selle sõnaõiguse juures on ju tegelikult vähe.*

ÕN1: *Ühiskond ootab, et naine oleks kodus. Ja see, kes teadust tahab teha, see on ikkagi 26-30, kui tal lapsi veel ei ole, kõik küsivad, et miks veel ei ole, millal ometigi, sa jääd hiljaks! Tegelikult on see ikkagi hästi palju selle ühiskonna ootus. Ja... ta ei taha, ta võib-olla tahaks kõike muud, aga see kõik ju tegelikult survestab. Aga mehele antakse võimalus, vaba... minna isegi nagu... Nii ma arvan. Et need naised, kes on Teaduste Akadeemias, igal pool, ja ma vaatan suure austusega, kui me räägime meie Ene Ergmast ka, siis ega tal ei ole peret. Siis on inimesi, kes ütlevad, et mis sina siin räägid, sul ei ole lapsi, sa ei tea, mis see on. Et meil on ikka see, et me tahame, et kõik oleks nagu ühe vitsaga löödud. Mis ei ole õige.*

ÕN2: *No võib-olla vahel öeldaksegi, et noh, et enamvähem, et ta on ju naine ja ta ei saagi seda ja teist paremini teha, et tal on seal kodu ja lapsed ja mis ta trügib siia ja... jah. Selles liinis võib-olla küll jah.*

Mehed ja naised käituvad ühiskondlikul näitelaval erinevalt. See on seotud nii erinevate ühiskonnapoolsete ootustega meestele ja naistele, tegelikkuses eksisteerivate soosuhetega kui ka nendel ootustel põhinevate, neid iseenda tasandil tõlgendatavate individuaalsete arusaamadega, milline on nn. õige käitumine mehe või naisena.

ÕJ1: *Me küsime: kuhu mehed jäävad? Minu vastus – peaksime sõjaväes tegema uuringu. Nad käivad tööl, on seiklejad. Nipernaadi halvem variant. Siis on see eliit.*

Väga tõsine probleem on, et naised ei leia võrdseid partnereid. Palju aastaid ei ole olnud isa tähenduse esiletõstmist. Isapalgast rääkimine juba näitab, et mingil määral isade mõju suureneb. Ent meil on ju 60 aastat teised traditsioonid.

ÕM: *Et võibolla mehed tahavad ennast natukene rohkem kehtestada. Seda on Michel Foucault ka öelnud, et kui inimene palju räägib järelkult ta tahab ennast kehtestada. Sellepärast mehed räägivadki mõnikord rohkem, kuigi arvatakse, et naised räägivad.*

ÕN: *Meestele on mõnikord lubatud rohkem, et... mingisuguseid karmimaid sõnu või või noh sellist võib-olla ka brutaalsemat või jõhkramat käitumist. Et naiste puhul seda kindlasti taunitakse rohkem. Minu meelest nagu hoiakud on sellised, et meestele nagu lubatakse aeg-ajalt mingeid asju rohkem. Ja noh võibolla siis ka, kui seda, kui vaadata nagu suhtemaailma, siis et, noh tihti öeldaksegi, et edukal mehel nagu võikski mitu suhet olla või või mitu armukest, aga naiste puhul ju ei vaadata kunagi selle peale hästi.*

ÕN: *Et kui on film sellest, et naine on mingi... ma ei mäleta, mis selle pealkiri oli, igatahes sensatsiooni tekitas, Uma Thurman mängis. Kui naine käis ringi, tappis ja laamendas, siis see oli selline erakordne, kõik räägivad. Aga mehed on ju nii normaalne, astuvad neljakesi autosse ja lasevad maha kõik või siis mingeid ribasid lendab, et see ongi nende suhtlemisviis. Ja no rääkimata igasugu seriaalidest, asjadest, kõigest. Kuidas siis naised mürgitavad vaikselt ja naeratavad ja sahkerdavad*

ÕN2: *. Pigem hakkab kõrva see, et kui naine oli roolis, see öeldakse maha.*

Tajutakse, et meeste mängumaa, nende rollide amplituud on laiem, kuid samas on nende tegelik rollikäitumine koondunud selle mängumaa äärtele, ehk varieerub tippudest asotsiaalideni. On rohkem nii oma eesmärgile pühendumisest välja kasvavat ametialast edu kui ka eesmärgitusest tulenevat enesehävitamist. Naiste amplituud on mõnevõrra kitsam, kuid koondudes mängumaa keskele, on nii õnnestumise kui läbikukkumise võimalused piiratumad. Rollide ulatuse erinevust on näidanud ka empiirilised uuringud (Pinker 2010). Probleemiks on, et äärmuslikkus välistab teatud toimetulekustrateegiad ja piirab meeste eluvalikuid. Seega piiravad erinevad ootused meeste ja naiste käitumisele nii meeste kui naiste eluvalikuid. Kui naine käitub erinevalt tavapärasest, tehakse temast negatiivne eeskuju. Meestelt oodatakse justkui täispangale minekut- kas kõik või mitte midagi. Sellises ebavõrdses võitluses eluga jäävad paljud kaotajateks- olgu selleks kaotuseks elule allajäämine või siis stressist tingitud füüsilise ja vaimse tervise probleemid.

ÕM: *Ja kui me vaatame enamusi kodutuid või asotsiaalseid, siis need ei ole ju naised enamasti. Et loomulikult mul ei ole täpseid numbreid. Aga on mulje jäänud, et mehed võtavad elu võitlust natukene tõsisemalt ja kui jäävad alla, siis siis see kaotus... mehed vist elavad kaotust raskemini üle*

Kas õpilased või poisid ja tüdrukud? Uurimus Eesti õpetajate ja haridustöötajate valmisolekust sootundlikuks õpetamiseks ja kasvatamiseks

kui naised. Naised suudavad tegelikult nagu paremini ellu jääda. Tihtipeale nendel on see mure, et laste eest peab hoolitsema ja kasvõi selle nimel on vaja ennast kokku võtta.

ÕJ2: *Ühiskonnas liiguvad asjad ühest äärmusest teise, näiteks et oleks võrdselt mees- ja naisjuhte. Või riigikogu koosseis - see tekitab vastuolu. Mõni aeg tagasi oli naise roll kasvatada kodus lapsi. Praegu toimub rikkas äri-ilmas sama, et naine olgu kodus.*

Iga naine valib oma rolli ise. Täna võid olla nii see kui teine, ma ei usu, et kuskil on jõude, mis suruvad inimesi soo pärast alla. Ajakirjanduse-poolne võimendamine tekitab vastuolu. Võidakse isegi hakata protestima. Sellised asjad sujuvad ühiskonnas iseenesest. Me pole Araabia. Liigselt pushida pole õige. Ülalkirjeldatud soospetsiifiliste ootuste ja eelduste tulemusel oleme jõudnud olukorda, kus ühiskonna feminiseerumine teatud valdkondades nagu näiteks haridus loob meeste eeliseid.

ÕJ1: *Ülikoolidesse astumine – tüdrukud on nii palju tublimad ja töökamad, et poisid saavad lihtsalt eelise. Saavad kergemini sisse.*

Ebaproportsionaalne haridustase meeste ja naiste vahel ja selle tingitud probleemid

Meie haridusstatistilised näitajad toovad välja silmatorkavad erinevused meeste ja naiste haridustaseme vahel. Nii näiteks moodustavad poisid viimastel aastatel põhikoolist väljalangejate hulgast üle 60%. Bakalaureuse- ja magistrikraadi saajatest on naisi ligi 70%. (www.stat.ee) Ehkki see osakaal erineb tunduvalt sõltuvalt erialast, on ka traditsiooniliselt meeste pärusmaaks peetud erialadel järjepidevalt suurenenud naissoost õppijate/lõpetajate arv. Samas oleme taolise statistika valguses paradoksaalsel viisil jõudnud olukorda, kus selle asemel, et keskenduda poiste haridusprobleemidele, võetakse luubi alla hoopis naiste potentsiaalne üleharitus ja nähakse haridustaseme võrdsustamise võimalusena naiste nn. üleharimise piiramist. Põhjustes, mida tuuakse välja selgitades naiste üleharimise problemaatikat, ilmnevad ootused traditsioonilisele rollikäitumisele, samuti eeldus, et vaid traditsioonilisel viisil käitudes (luues pere, saades lapsed) võib naine elada täisväärtusliku elu naisena. Samas näitavad mitmed uuringud, et enamike naiste ootustes, vaatamata nende haridustasemel, on pere loomine ja laste saamine väga olulisel kohal (Hymowitz 2011). Alljärgnevalt mõned mõtted naissoost õppejõult seoses meeste ja naiste erinevast haridustasemest tingitud isikliku elu probleemidega haritud naise pilgu läbi.

ÕJ3: *Jah, et ega ma ise mõtlen, mul on endal tütreid ja ma ise mõtlen ka, et see riik ei ole jätkusuutlik. Ja just nimelt, et mida haritumad need naised on, seda rohkem nad tunnevad seda vastutust ja ... Nad ei leia endale väärilist partnerit ja selle tõttu jäävadki ilma perekonnata, ilma lasteta. Või noh, just nimelt- lähevad ära välismaale, sest et välismaa mehed- tundub, et oskavad hinnata...ma ei tea ka, miks, aga niimoodi ta on. Jah, et see niisugune selle üleharitud naise... ta ei ole taastootev. Ma ei tea, kuidas seda nüüd niimoodi öelda. Et ta jah teeb selle valiku- ta loobub perekonnast ja lastest.Aga ma arvan, et niisuguse noore haritud naise seisukohast on... ta tahab endale võrdset partnerit. Ta tahab endale sellist partnerit, kellega oleks võimalik rääkida. Aga kahjuks see hariduslik vahe on see, mis sageli selle suhte tapab.*

Mis juhtub meestega ühiskonnas, kus naised võtavad oma elu ja valikute eest järjest enam vastutust? Positiivne stsenaariumi puhul võiksid mehed seda tajuda kui enda võimaluste laienemist- nad ei ole enam surutud pere ainsa/peamise leivateenija väga kitsasse rolli, neil avaneb rohkem võimalusi enese realiseerimiseks väljaspool igapäevast palgatööd- isana, sõbrana, pojana. Samas on võimalik ka

Kas õpilased või poisid ja tüdrukud? Uurimus Eesti õpetajate ja haridustöötajate valmisolekust sootundlikuks õpetamiseks ja kasvatamiseks

vastupidine- mees annab oma vastutuse üle naisele, kes seda meest siis laste ja pere huvides justkui enda järel veab. Miks mees seda teeb? – Siin on seos eespool kirjeldatud mehelikkuse ideoloogia ja piiratud soorollidega, mis meest väga kitsalt piiritleb. Uue positsiooni, uute rollide leidmine võib olla raske ja valuline- puuduvad nii oskused kui sageli ka lähedaste, sh. naise, tugi, kes samuti soostereotüüpidest lähtuvalt eeldavad mehelt oma eluga ise toime tulekut.

ÕJ3: *Minu tutvusringkonnas on väga palju neid 30+ noori, haritud, nii mehi kui naisi. Ja neid, kellel päris kindel paarisuhe on- need on vähemuses, aga just nimelt ainult paarisuhe, abielus ei ole neist mitte keegi. Lapsi on ja lapsed on ka projektmeetodil saadud, aga seda päris abielu...üks paar on, aga noh, nemad hakkavad nüüd lahutama. Ja jällegi, põhjus on jälle see, et on haritud naine, kellel ühel hetkel aitab sellest, et ta on seda mitteharitud meest nii kaua üleval pidanud ja ta ütleb, et tal on lihtsam oma kahe lapsega hakkama saada kui veel kolmandat üleval pidada*

ÕJ3: *Nojah, aga kuidas saaks keegi öelda teisele, et ei peaks õhtul endale võtma kriminaalromaanii asemel niisugust asja (näitab mingit artiklit).. Mind ei huvita kriminullid. Mul on tõesti täiesti ükskõik, kes kelle ära tappis ja miks ta tappis. See ei ole minu maailm. See ei huvita mind. Ja mida targemaks sa oled saanud, seda raskem on sul... no ikkagi, sa ju tahad kellegagi rääkida*

Samas ei ole hariduse feminiseerumine iseenesest problemaatiline vaid problemaatiliseks peetav naiste üleharituse seisukohast. Süsteem hakkab iseennast taastootma, tõrjudes vähesedki mehed haridusvallast eemale. Ohuks ei ole siin mitte ainult meeste madalamaks jääv haridustase, vaid ka nn. ümberpööratud hierarhia (Beck 2005). Valdkonnad, kus domineerivad naised, muutuvad ühiskonnas perifeerseteks- see on juhtumas ka haridusega. Valdkonnad, kus domineerivad mehed, kuulutatakse ühiskonnas keskseks- seal ei ole määravaks kuuluvuse kriteeriumiks haridustase, vaid sooline kuuluvus meeste hulgas. Selle tulemuseks võib olla noorte, haritud naiste tegelikkusešokk (ibid.) - hariduses aset leidnud naiste osaluse tõus ei ole kaasa toonud revolutsioonilisi muutusi tööturul ning kõrgelt haritud naised leiavad end ootamatult madalapalgalistel (kuid kõrgeid hariduslikke nõudeid esitatavatel) teenindavat ja hooldavat laadi ametikohtadel nagu õpetajad või meditsiinitöötajad.

AN: *No hariduses väljenduvad nad selles, et kogu haridus... või mis meil oli- 96% ülihariduskoolis töötavatest õpetajatest on ju naised. Et ehk siis ilmselgelt on see siis feminiseerunud ja teiselt poolt siis, kui me räägime kõrgharidusest, siis kõrghariduses on jälle oluliselt rohkem naistudengeid ehk et siis et see algabki minu arusaamise järgi sellest, et kui juba üldhariduskoolis nähakse, et haritud inimesed on valdavalt naised, siis niiöelda see õpivalmidus või tahtmine kandub siis edasi ikkagi pigem naiste suunale, mitte... mitte niiöelda meeste suunale ja võib-olla sealt tulebki, et poisil pigem kujuneb arusaam, et ta peab kiiresti selle niiöelda easy money kätte saama.... Et kindlustada tulevik.*

AM: *et kui meil on veerand mehi, kes on mingisugusel alal, ja kolmveerand naisi, siis on selge ka see, et sealt tulenev õpetajate jaotus hakkab ennast taastootma. See on teatud selline taastotev süsteem*

Ja sellega seoses mul tekibki kohe küsimus, et kas me peaksime mingil hetkel kunstlikult sellesse sekkuma. No kunstlik sekkumine tähendab alati ebavõrdset arvu. Või noh alati ei pruugi seda tähendada, aga sisuliselt võiks tähendada seda, et kas me peaksime laskma näiteks viis tuhat naisõpetajat lahti ja võtma viis tuhat meesõpetajat tööle?

DN: *Kui täna saab õpetaja, kvalifikatsiooniga õpetaja, kätte palka 500 eurot, siis see on sulaselgelt vähe. Arvestades seda, mis toimub ühiskonnas. Ja kui sul pere üleval pidada ja kui sul on naine*

Kas õpilased või poisid ja tüdrukud? Uurimus Eesti õpetajate ja haridustöötajate valmisolekust sootundlikuks õpetamiseks ja kasvatamiseks

lastega kodus, siis sa ei saa selle rahaga hakkama. Et... kahjuks on ka meie koolis olnud väga toredaid meesõpetajaid, kes on puhtalt raha pärast ära läinud.

Ülaltoodud mõtetest tuleb selgesti esile meestele esitatav domineeriv ja stereotüüpne ootus- mehe kohus on pere ülal pidada. Sellest samast ootusest aga kasvab välja ka põhjendus, miks meestele tuleb naistest enam palka maksta. Jälle kord on tegu ühiskonna poolt peale sunnitud rollivalikutega ja soostereotüüpidega. Tahtes olla n-õ õige mees, valib mees tasuva ameti (mis on tasuv kasvõi läbi selle, et on olnud ajalooliselt nn. meeste amet). Tasuva ameti saamine tulevikus mõjutab omakorda meeste haridusalaseid valikuid. Kui on ette teada, et õpetaja palgaga mees pere ülal pidada ei suuda, siis miks peaks mees minema õpetajaks õppima? Kui on teada, et Soomes näiteks ehitajana teenib mees mitu korda enam kui Eestis insenerina, siis miks peaks mees üldse kõrgharidust omandama? Seega võib meeste järjest väiksemat osakaalu nii üld- kui kõrghariduses põhjendada sooideoloogiast tulenevalt nii hariduse kui millegi naiseliku tajumisega ka tegeliku olukorraga tööturul, kus ei peegeldu haridusest saadav reaalne kasu.

Milles on taolise olukorra kujunemise põhjused? Hariduse feminiseerumist nähakse seotult ajaloolise kontekstiga.

AN: No mina seletaksin seda ikkagi ajaloolise niiöelda taustaga. Et kui me algame peale sõjaaegsest olukorrast, kus naised oli niiöelda kergema töö peale ehk siis kooli jagus hädapärast, siis mehed olid põllul ja pidid a rahvamajandust üles ehitama. Ja meeste arv oli ju nii või teisiti väiksem... tänu sõjakaotustele. Nii et mina seletaksin seda ajaloolise taustaga. Et nii see nagu jäi, sealt tekkisid stereotüübid ja arusaamad, kuidas ühiskonnas asjad justkui peaksid olema.

ÕM: See naiste osakaalu tõus hakkas juba vanal Eesti-ajal pihta, nõukogude ajal muidugi süvenes. Võib-olla ka selle tõttu, et sõjas sai palju mehi surma. Võibolla ka neid, kellel natukene rohkem oli eeldusi koolis hakkama saada.

ÕJ2: Ei teagi, kus hariduses see klõks käis, et naisõpetajad said arvulise enamuse. Kui palju mõjus siin kaasa sõda – mehed olid tapetud, naised sattusid kooli tööle, seal oli kergem. Haritlased viidi Siberisse. Nii on sellel poliitilised ja ajaloolised põhjused. Nüüd on haridus naiste pärusmaa.

See põhjendus on kindlasti oluline. Siiski on hariduse feminiseerumine rahvusvaheline nähtus ning seega tuleb põhjusi otsida nii ideoloogiates, soostereotüüpides, hariduse ja tööjõuturu seostes, meeste ja naiste enda ootustes nii endale kui vastassugupoolele, nii eraelulistes kui ühiskondlikes rollides.

Soolise võrdõiguslikkuse diskursused

Rääkides soolisest võrdõiguslikkusest kui oluliselt väärtusest ühiskonnas (nt. RÕK alusväärtused) võib selle paremaks mõistmiseks arutleda, mida tähendab, kui ühiskond ei ole sooliselt võrdne. Intervjueeritavate vastused sellele küsimusele on väga erinevad: probleemi kas eitatakse või võetakse selle üle arutlemiseks aluseks mingi isiklik elukogemus. Samas heiastub selles suhtumises teatud leplikkus ja paindlikkus - diskrimineerimises nähakse ka võimalust enesele uue perspektiivi leidmiseks.

Kas õpilased või poisid ja tüdrukud? Uurimus Eesti õpetajate ja haridustöötajate valmisolekust sootundlikuks õpetamiseks ja kasvatamiseks

AN: Oma seisukohast ma ütleks, et see ei ole üldse nagu põhja-euroopalik probleem või Skandinaavia probleem. Ma arvan, et see on nagu Lõuna-Euroopa kontekstist välja toodud probleem, kui me räägime Euroopa kontekstis ja siis ta on niiõelda võimestatud. Ehk et siis ma pigem oleksin sellega päri, et see on meile eksporditud... imporditud. Et see ei ole nagu meie teema.

ÕJ3: ...no kui me räägime näiteks soolisest diskrimineerimisest siis ma võin öelda, et ka näiteks mind on sooliselt täiesti diskrimineeritud, sest minu koolidirektor kutsus mind enda juurde ja ütles, et ma pean sellest oma ülesandest loobuma selle tõttu, et ühel meesõpetajal on raha vaja ja talle on seda kohta rohkem vaja kui mulle, sest tema peab raha teenima. Ilma et ta oleks küsinud, kas mulle on äkki ka raha vaja teenida. Et jah... Et see ainus põhjendus oligi see, et meil on vaja seda meesterahvast koolis kinni hoida

ÕJ3: Aga mul oligi aeg edasi liikuda... Ma olen väga tänulik selle eest, et eks muidu inimene ju jääbki oma mugavuse tasandile. Aga kui on mingi impulss, siis see on jällegi ka üks võimalus enesearenguks.

On huvitav, kui erinevalt näevad diskrimineerimist inimene, kes on seda ise kogunud ja inimene, kes seda enda väitel kogunud pole. Siinkohal aga tasuks kindlasti meeles pidada, et see, kuidas me midagi kogeme, on seotud ka meie maailmavaate ja ellusuhtumisega. Meie tõlgendused ühest ja samast kogemusest võivad seetõttu olla väga erinevad: ka siin näites tajutakse diskrimineerimist pigem positiivses võtmes kui võimalust enesearenguks.

Üks soolise ebavõrdsuse ilminguid ühiskonnas on palgalõhe. Seda võib käsitleda nii ühiskonna kui terviku tasandil, aga vaadelda ka teatud sotsiaalsete gruppide raames, nt. üksikemad. Naised teenivad kõigis Euroopa riikides keskmiselt 25% vähem kui mehed (Talves, 2011). Eestis on palgalõhe veidi üle 30% ja sellest saab ainult umbes 5% seletada soolise segregatsiooniga tööturul. (Sooline palgalõhe 2011). Ressursside jagunemine on otseselt seotud võimuga perekonnas (Talves 2011). Mida rohkem on mehel peres ressursse, seda suurem on tema võim peres.

ÕM: Mina arvan, et hetkel on nagu põhiprobleem see, mis puudutab seda palgalõhet. Ja minu meelest on väga tõsine probleem see, et kui näiteks emapalk ära lõppeb ja lasteaiakohta ei tule, siis sealt tuleb see lõhe väga suur sisse. Ja kuna perekonnad on tänapäeval väga nõrgad ja kui veel on üksikemaga tegemist, siis see toimetuleku risk on väga suur. See on nagu kõige suurem mure, kui emapalk lõppeb ja ema ei saa nagu tööle minna. Ee... ja tema toimetulek on väga keeruline.

Oluline on vaadata palgalõhet mitte ainult individuaalsete sissetulekute, vaid pere sissetulekute kontekstis. Üksikvanemaga pered, kus enamasti selleks vanemaks on ema, on palgalõhega seoses eriti haavatavas olukorras, eriti arvestades meie suhteliselt nõrku sotsiaalseid tugistruktuure (mitte ainult rahalisi toetusi, vaid ka näiteks söimekohtade kättesaadavust).

DM: Kes jõuliselt viljeleb stereotüüpe, see takistab enda ümber... ümbritsevatel inimestel nagu elus edasi jõuda. Võib-olla need, kes raha rohkem pöörivad ja majakõrguste autodega sõidavad, nendel tõenäoliselt võivad esineda need (stereotüübid) sagedamini ja... ja vaimuinimestel võib-olla natuke vähem.

Siin on huvitav mõte stereotüüpide peamistest kandjatest ühiskonnas. Kes need on? Intervjueeritava arvates eelkõige materiaalsele väärtustele keskendunud inimesed, kelle puhul väliselt nähtav peegeldab sisemisi hinnanguid ja hoiakuid- nn. kõva mees on see, kes sõidab suure autoga.

Kas õpilased või poisid ja tüdrukud? Uurimus Eesti õpetajate ja haridustöötajate valmisolekust sootundlikuks õpetamiseks ja kasvatamiseks

Vaimuinimesed, kes on leidnud oma tee elus vaimsete väärtuste juhtimisel, tõenäoliselt isegi ei taju vajadust end kuidagi materiaalse kaudu (v.a. nende looming) nähtavaks teha.

ÖN1: *Võib-olla naised ei... ma ei oska nüüd öelda... eks see (ebavõrdne) kohtlemine tuleb ikka sealtmaalt, kus me anname selleks võimaluse. Et kui on kasvatatud tüdrukuid selles vaimus, et ta on ikkagi kodu jaoks, siis ta ei ole ambitsioonikas eriti. Kui ta on ambitsioonikas, siis tekib ee... paljudel see seisukoht, et oi, vaata, mis teeb! Üldse lapsi ei muretse, kodu paigas ei hoia, käib veel välismaal ka, et mis sellisest inimesest saab. Ja tegelikult ei ole ta selleks loodud. Et võib-olla me ise ikkagi jah, ei lase nagu naistel tippjuhtideks saada – on üks moment. Ja teine asi, kui nad on tippjuht, siis eelarvamusega nagu suhtutakse sellesse*

Võrdõiguslikkus tekitab ebamugavustunnet nii meestes kui naistes, sest seda käsitletakse stereotüüpselt kui meeste ja naiste vastandamist, mitte mõlema soo valikute laiendamist. Intervjueeritavate arvamused varieeruvad märkimisväärselt, on nii probleemi eitamist, teema naeruvääristamist ja trivialiseerimist kui ka kriitilist suhtumist teema senistesse käsitlustesse.

DM: *...aga mulle jääb natuke arusaamatuks, et mis see võrdõiguslikkus siis on, kas mehed peaksid hakkama võitlema selle eest, et nad sünnitada ei saa või? Et noh kuidagi see vastupidine protsess käib nagu jube aktiivselt, et kõigile peavad olema nagu võrdsed võimalused, aga see ei ole alati nagu võrdsel alustel. Et... mina nagu iseenesest nagu väga sellist teravat võitlust ei poolda.*

ÖM: *See soolise võrdõiguslikkuse küsimus on teatud seltskonnas mõnus lõõpimise teema, mis tekitab emotsioone ja kui ei leia midagi muud, siis sellel teemal saab ikka nalja teha. Et ma arvan, et sellist tõsiselt poolt- ja vastuargumente ei ole üldse käsitletud. Või kui on käsitletud, siis see ei ole jõudnud nagu... akadeemilised käsitlused ei ole jõudnud nagu avalikkuseni eriti.*

Võrdõiguslikkus seondub vastajate jaoks ka kohtlemisega tööturul, kus inimese väärtus sõltub tema soost ja vanusest. Siin peegeldub viimase aja soouuringute interseksionaalsus (Talves 2011), kus uuritakse erinevate sotsiaalsete kategooriate ristuvat mõju (antud juhul sugu ja vanus, elukoht ja vanus). Kõige raskemas olukorras on keskeas naised. Kõige raskem on haridusele juurdepääs maapiirkondade lastel. Kas naised on valmis võrdsete võimaluste juures võtma ka võrdseid kohustusi, võrdset vastutust? Mitmed toetavad traditsioonilisi pererolle, samas on traditsioonilisi kahe vanemaga peresid jäänud järjest vähemaks.

ÖJ1: *Minu jaoks on võrdõiguslikkus õiglane kohtlemine tööturul. Kui näiteks pensionieelikud välja tõrjuti, kaalumata nende portfoliot. Esikohal pole sooline, vaid vanuseline võrdõiguslikkus. Sugu tuleb juurde. Üle keskea naiste kohtlemine on probleem, eriti kui on toimunud pensioniea tõus. Või meditsiini suhtumine naiste suhtes, kes on liiga vanaks elanud. Hambad on näiteks võrdõiguslikkuse küsimus, seotud väärkusega, kas jõutakse nende parandamine kinni maksta. Vanemas keskeas naised on kõige halvemas olukorras, sest mehed on ära surnud. Teine aspekt on regionaalne, majandusküsimus. Näiteks räägime koolide sulgemisest. Haridusele peab olema tagatud võrdne juurdepääs.*

ÖJ2: *(Võrdõiguslikkusest räägitakse palju) Seoses Euroopa Liiduga. Statistiliste tabelitega. Tuuakse esile protsendid ja tekib võrdluse moment. Võrdõiguslikkus sõltub, kes on võimu juures, millised on vaated ja ideoloogiad, kas võrdõiguslikkuse teema kõnetab neid. Mängus on ka valijaskond ja valimisplatvormid.*

Kas õpilased või poisid ja tüdrukud? Uurimus Eesti õpetajate ja haridustöötajate valmisolekust sootundlikuks õpetamiseks ja kasvatamiseks

Võrdõiguslikkus tähendab, et samasugustes oludes oleksid kõik võrdsed. ... (Argumendid võrdõiguslikkuse poolt ja vastu). Sõltub meestest ja naistest. Meestele võib see olla pseudoprobleem. Mehed toovad välja, et kui naised teeksid sama palju tööd, siis tõuseksid ka nemad ametiredeleil. Et naised on kodus ja ei saa panustada ametitöösse. Naiste poolelt nähakse asja teisiti. Osad ütlevad, et tahavad, et mees peaks peret ülal ja tema hoolitseks kodu eest. Teised on võitleva hoiakuga, et kõik peaks olema võrdne.

Toodud väited lubavad oletada, et soolise võrdõiguslikkuse oluliseks-ebaoluliseks pidamise küsimust seostatakse poliitilise tasandiga ja poliitilise tahtega, aga rõhutatakse ka erinevate nägemustega arvestamist, sh. ka erinevate naiste erinevate hoiakute ja ootustega soorollide suhtes.

Naised ja mehed tööturul

Kirjeldades ühiskonnas valitsevaid erinevaid ootusi meestele ja naistele käsitlesid mitmed intervjuueeritavad tööga seonduvaid teemasid. Alltoodud arvamustes väljendub selgelt kriitiline suhtumine tänaste soorollide piiravasse mõjusse meestele- töö peab eelkõige tulus olema, töö meeldivus mehele endale on teisejärguline. Traditsiooniline ja stereotüüpne ootus mehele kui pere ülalpidajale on ühiskonnas tugev.

AN: No eks see kahtepidi ilmselt. Et ühelt poolt, kui naiste poole pealt vaadata, siis naised kindlasti tajuvad, et neil on vähem võimalusi ja neile makstakse vähem sama töö eest ja ametikohtadele valimisel teatud vanuses eelistatakse mehi, näiteks nendel naistel, kes võivad lastega koju jääda, ja võib-olla ka stressi poole pealt, et öeldakse, et mehed on ju stressi taluvad... Aga meestel on jälle teistpidi, et see surve, et nemad peaksid justkui nagu niiöelda olema need, kes perekonda ülal peavad.

DM: See meeste vastutus ja see ootus, see, et ühiskond ootab, pered ootavad, nad ise ootavad. Et see viib nagu selleni, et nad teevad kõike muud, mis sisse toob, mitte seda, et teha seda tööd, mis meeldib.

ÕM: Kui me ütleme, et eesti rahvas on töökas näiteks, siis me mõtleme ka tegelikult seda, et mees käib tööl ja teenib raha. Aga kui vaatame, et Eestis on suur tööpuudus. Aga me usume ikka seda müüti ja võib-olla selle müüdi kaudu me oma identiteeti hoiame.

AN: No ma millegipärast arvan, et õpetajaameti puhul küll eelkõige palk, sest et see teine stereotüüp, et mees peabki peret ülal pidama... sellega me ju tõmbamegi niiöelda vaiba alt. Et ühelt poolt me tahame, et mehed oleks ka koolis, aga teisalt jälle vastupidi räägime, et mehed peavad pere ülal pidama ja õpetaja palgast pere ülalpidamiseks tõesti ei jätku. Paljud naisedki ju ütlevad, et nad ei saaks koolis töötada, kui ei oleks meest, kes neid ülal peab.

Probleemina nähakse karjäärivõimaluste puudumist ametites, kus domineerivad naised. Kas võib olla, et kui haridussüsteem tööandjana suudaks oma personaliarenduspoliitikaid muuta, muutub haridus meestele atraktiivsemaks? Karta on, et see on võimalik vaid juhul kui sümbolsele võimule läbi kõlavama ametinimetuse lisandub vastavalt ameti vastutusrikkusele ka tasu.

ÕJ1: On teatud kategooriad ameteid, kus karjäärivalikus pole tippspetsialiste tipp-palgaga, nagu näiteks meditsiiniõed ja õpetajad. Tippõpetajad, kellelt on ilmunud õpikud jne.- neil peaks olema

Kas õpilased või poisid ja tüdrukud? Uurimus Eesti õpetajate ja haridustöötajate valmisolekust sootundlikuks õpetamiseks ja kasvatamiseks

professoriga võrdne palk. Kas meil pole mitte karjäärimudeliga loodud piir, miks mehed haridusse ei tule. Tipu äralõigatus on ilmne lasteaiakasvatajate puhul, neil pole isegi ametinimetusi. Kui meil oleks tipp-õpetaja mudel ja pikem karjääritrepp, see tooks mehi kooli rohkem

Meeste olemasolu tingib ameti prestiiži, naiste ametis olemine kahandab mehe mehelikkust. Naiste töö on mehele vääritud ja heidab varju.

AN: *Aga sellega kaasneb siis nagu teistmoodi prestiiž, et meesõpetajad ise kannavad seda imidžit ja kujundavad seda olukorda, et noored tahavad õppida õpetajaks. Aga kui meil on ajalooliselt see kuidagi ära lõigatud, et seal koolis ei ole meesõpetajaid, et kellelt noored võtaksid sellist eeskuju ja tahaksid õpetajaks saada, et pigem on siis tõesti selline stereotüüp, et on siis mees, kes võib-olla pole just siis mujal toime tulnud, et siis... et nii ta nagu kujuneb. Et ikkagi küsimus ei ole ainult palgas, vaid ikkagi selles stereotüübis või arusaamas, et milline see meesõpetaja on ja kas ma tahan temasugune olla.*

AN: *Loomulikult on need ajaloolised mudelid, tõenäoliselt selline.. no kui nüüd Skandinaaviaga võrrelda, ma arvan...et siis meil on see peab palju rohkem sees tänu sellele, et meil olidki need kommunistliku noore ideaalkujud ja muud säärased metafoorid. Et meil see arusaam, kuidas keegi peab käituma ja milline üks inimene peab olema, on palju jõulisemalt levinud kui võib-olla sellises demokraatlikus ühiskonnas. Ja ma arvan, et selles mõttes.... Eks me ikka praegu elame neid lastehaigusi endiselt veel üle, et ma küll ei julge öelda, et meil praegu need ootused kuidagi on maha võetud.*

Samas ei suhtu mitte kõik intervjuueeritavad ametisse ja selle väärtusesse ühiskonnas seonduvalt sooga. Allpool seisukoht, millest ilmneb, et suuresti on see ühiskonnaliikmete enda korraldada (sõltumata nende soost), kuidas mingit ametit väärtustatakse, kuidas saavad professionaalses plaanis hakkama oma ametikohuseid täitvad inimesed, nii mehed kui naised.

AN: *Mina pean tunnistama, et minu jaoks ei ole õpetaja maine madal. .. Et pigem mind häirisid ajakirjanduse sellised võimendatud sõnumid, et õpetaja maine on madal. Ja noh, ma ikkagi arvan, et selle maine kujundamise põhirõhk on õpetajal enesel... Eesti kontekstis tervikuna õpetajaskonnal. Et mida rohkem õpetajaskond ise räägib, kui madal maine neil on, siis seda madalamaks see läheb, sest et ega teised ühiskonna osapooled ju ei räägi, et õpetaja maine on madal. .. Et siis seal võib tõesti olla siis teatud kibestumus ja selline jõuetus...Eesti on valinud ju selle tee, et kool on autonoomne ja kooli kultuur ja kooli elukorraldus sõltub väga palju selle kooli juhtimisest.... kooli juhtimise kompetents on madal.*

DM: *Ma tänaseks olen siis circa 18 aastat tippjuhina töötanud ja mul on igasuguseid meeskondasid olnud ja ise olen kuulunud igasugustesse meeskondadesse ja jube naljakas on olnud, aga minu nagu sellises juhtkonnas või meeskonnas on alati olnud pea pooled naised. Ja... ja nad on täpselt sama hinnatud või rohkemgi olnud. Ma hakkasin nagu mõtlema, et ma ei tunneta seda probleemi. Praegu koolis töötades, nii koolis kui juhatuses, noh mul on juhtkonnas nii mehed kui naised, kõik täidavad oma rollisid. Mul saavad naised rohkem palka kui paljud mehed.*

Meessoost intervjuueeritavatel on teema osas irooniat. Kujunenud tööjaotust ja palka õigustatakse, meest ei huvita, miks üks valdkond saab vähem. See tundub loomulik, et valdkond seatakse prioriteediks, soo osa siin ei tajuta:

Kas õpilased või poisid ja tüdrukud? Uurimus Eesti õpetajate ja haridustöötajate valmisolekust sootundlikuks õpetamiseks ja kasvatamiseks

AM: *No nii ja mis on nüüd su ettepanek? Ettepanek on see, et kooli karjääriteenuse õpetamisel tutvustataks tüdrukutele asfaldipanemist ka? Muidugi, kõik need asjad on nagunii hästi pika vinnaga. See on nagunii selline asi, mis kestab aastaid. Mingisugused tunded on hästi pikaajased. Aga ega ma ei tea ka, mida teha. Mina pigem püüaksin sellisel juhul usinatele, aga mitte liiga nutikatele tüdrukutele ütelda, et kuule, su piir tuleb ette, et ole hea, võta nüüd mingi töökoht - kus näha on, et sa võid küll ära lõpetada viisakal moel.*

DM: *Noh kui nüüd kool välja jätta ja vaadata laiemalt ühiskonda, mina nagu igasuguseid palgalõhesid ja ahvenaid ja haugisid mina nii teravalt ei näe, kui seda nüüd statistiliselt nagu välja tuuakse, kuna see tegelikult sõltub väga palju nagu valdkondadest.*

Kui nagu hakata võtma tööstusharude või valdkondade kaupa, loomulikult tööstusest leiab rohkem mehi ja teenindusest leiab rohkem naisi. Ja see on ju normaalne, et seal ka need palgalõhed tekivad. on küll jah naiste palk olnud natukene väiksem, aga see on tulnud sellest, et nad täidavad teisi ametikohti.

Et kui ma ei tea... sõetehases või terasepõletusahju juures on vähem naisi kui mehi ja palgad on erinevad, küllap see on siis mõistetav.

Meessoost tippametnik õigustab haritud meeste paremaid väljavaateid – need on loomuomaselt kahtlusteta tegijamad. Üleproduksioon on just naiste osas.

AM: *Ja kui nüüd siit tehakse töökohtadele valik, siis on selge see, et need jäävad mängust välja ja muretsevad selle üle (tõmbab maha selle osa haritud naistest, keda on haritud meestest rohkem). Sellepärast et valik toimus kas siit või siit (näitab n-õ tipparukate meeste ja tipparukate naiste grupile joonisel). Võib-olla isegi siin tööandja ei eelistanud mehi või naisi. Neid naisi oli turul lihtsalt niipalju rohkem ja osad neist olid kehvad. Ja mehed nopitakse sisuliselt kõik üles, sellepärast et need mehed, kes siia sellesse kohta üldse tulid, olid lihtsalt tegijamad. Mul on selline hüpotees, mis sellest räägib, aga ega ma ei ole saanud seda kontrollida. Ehk siis mulle tundub lihtsalt, et kas tegemist ei ole mingis mõttes üleproduksiooniga kuskil, mis tekitab probleeme?*

Naised ja mehed kodus ja perekonnas

Kahjuks ei kandu meie intervjuueeritavate poolt osalt väljendatud kriitilised hoiakud soostereotüüpidesse ning soolisesse ebavõrdsusse elu tegelikkusesse ühiskonnas. Laste nimel rabelevad peamiselt emad, isade vastutamatus on miski, millega on lepitud, millega võidelda näib lootusetu. Tugevalt tuleb esile puuduva isa diskursus.

ÕJ3: *Ja kui see ema nüüd on jäänud üksinda, siis tal ei olegi muud võimalust, kui ta peab mitme koha peal rabama, et lihtsalt leib lauale saada, lapsele riided selga ja üür ära maksta. Selles mõttes tal ei olegi aega ega võimalust seda last kasvatada. Just nimelt seda väärtuslikku aega lapsega. Tal selleks ei jää aega.*

ÕJ1: *Miks Eestis jätavad nii paljud isad oma lapsed maha? See on kultuuriliselt kujunenud – kuidas on nii lihtne jätta lapsi maha? Kas on see nõukogude taak? Mehed jooksevad oma eluga kinni. Isa mudel peaks olema, et vanemad lähevad küll lahku, aga isa jääb. Moodne ühiskond võimaldab vabadust, ent see on postmodernistlik vabadus, mida on nii palju, et inimesed jooksevad kinni. Et las minust järgmine inimene lahendab minu probleemid.*

Kas õpilased või poisid ja tüdrukud? Uurimus Eesti õpetajate ja haridustöötajate valmisolekust sootundlikuks õpetamiseks ja kasvatamiseks

Kasvatuse roll kandub kodust kooli, ent sealgi pole mehe mudelit. On huvitav, et naisõpetaja puhul ei oodata ema rolli täitmist, samas kui meesõpetaja peaks suutma olla mitte ainult hea õpetaja, vaid ka asendusisa. See on minu meelest põhjendamatult kõrge ootus, mis võib mõne potentsiaalse enesekriitilise meesõpetaja koolist eemale peletada.

ÕJ3: Kool paratamatult võtab (kodu rolli). Ja kui me võtamegi seda, et see peresuhe on niivõrd habras ja tavaliselt pered lagunevad ju siis, kui laps esimesse klassi läheb. See seitse aastat on see osa, kus on see kriitiline...Ja siis ongi, et ainuke täiskasvanud inimene, kellega lapsel rääkida on, kellel on aega teda kuulata, on õpetaja. Selles mõttes see kasvatuse raskuspunkt on väga paljude laste puhul just kooli läinud. Nüüd jällegi, selle meesõpetaja puhul- see on jällegi... selle isa rolli võtmine... aga kui ma praegu oma meesõpetajaid silma eest läbi võtan, et siis ikka väga üksikud on need, kes just nimelt seda isarolli võtavad. Enamus on ikka õpetajad.

ÕJ1: Poiste võimalus olla edukas tööl, oma sotsiaalsetes võrgustikes, koduse pagasi tähtsus on siin suurem. Tüdrukud õpivad üksteiselt, naised õpivad rohkem, neil on naisteajakirjad.

Ühiskonna heterogeensuse diskursus

21. sajandi postmodernistlik ühiskond esitab väljakutseid kõigile oma liikmetele. Traditsioonid ja traditsioonidel põhinevad arusaamad ja hoiakud on murenemas, osalt tingituna välisest survest (nt. soolisuse võrdõiguslikkuse nõue Euroopa Liidust), osalt ühiskonna majanduslikust või sotsiaalsest paratamatusest (nt. vajadus kahe palga järele, et toita peret või üksikvanema vastutus oma laste ees). Õppejõud ja haritlane tajub muutuste haprust, majanduse diktaati, soolisuse heterogeensust.

ÕJ1: Elame keerulises majanduslikus paradigmas. Need siin on mu aimdused, ise ma ekspert ei ole. Vanasti oli valitsus, poliitiline võim. Praegu on võim suurkorporatsioonide käes. Me ei tea, millised võimusuhted kuskil on. Hakkame teadlikumaks saama, kui suurt osa määravad elus organisatsioonid ja töölepingud.

Ei saa siin ilma küsitlusteta tendentse välja tuua. Olen postmodernistlikul seisukohal, see kõik on äärmiselt heterogeenne, sõltub kohordist, kes ja kus on õppinud. Erinevatel ühiskonnagrupidel on väga erinevad ootused.

Naiste kõrgemat haridustaset võrreldes meestega nähakse probleemseks, kuid lahendusi on väga raske pakkuda. Ühelt poolt väljendub selles arusaamas igatsus traditsiooniliste soorollide järele- need tegid elu justkui lihtsamaks. Samas tahaksin siinkohal küsida - lihtsamaks kelle jaoks? Kas kõik need naised, kes traditsioonilistest soorollidest tulenevalt hariduse omandamise või töötamise kõrvalt täiskohaga kodu ja laste eest hoolitsesid, olid oma eluvalikutega rahul? Tänu ühiskonnas toimunud arengutele on naiste haridus- ja tööalased valikuvõimalused laienenud. Paratamatult on see kaasa toonud segadust nii naiste enda jaoks, kui ka meeste jaoks, kes on pidanud oma arusaama soorollidest korrigeerima. Segadus on paratamatu, sest iga vabadus eeldab mõtestatud sisu ning selle kujundamine on suur väljakutse kogu ühiskonnale ja igale üksikisikule.

ÕJ3: Ma olen selle üle palju mõelnud (naiste kõrgem haridustase võrreldes meestega), aga ei, mul ei ole ühtegi lahendust. ... Ma ei tahaks mingil juhul olla praegu 30-aastane naine.Ma arvan, et minu nooruses oli ... et meil oli see oma lihtne mudel, mis toimis. Kui tulid ülikooli, tulid pedasse, võtsin TPIst mehe ja said oma lapsed ja vat see oli see mudel ja kõik oli väga palju lihtsam ja selgem.

Kas õpilased või poisid ja tüdrukud? Uurimus Eesti õpetajate ja haridustöötajate valmisolekust sootundlikuks õpetamiseks ja kasvatamiseks

DM: *mina isiklikult näen probleemidena natukene seda soorollide hägustumist, et sellised traditsioonilised ühiskonna ja perekonna mudelid ei kipu enam toimima nii, nagu nad on läbi aegade nagu toiminud ja see mind natukene teeb nagu murelikuks. ...Et naised ei saa täita enam neid rolle, mida nad on justkui nagu täitnud, ehk rohkem on olnud koduga seotud. Et millegi pärast peavad naised tegema väga palju karjääri, lükkavad pere loomist edasi, lükkavad sünnitamist edasi, noh sellega kaasnevad omakorda probleemid.*

ÕJ1: *Kõige rohkem muutusi on ühiskonna moderniseerumises ja postmodernismis. Ühiskonna tavad muutuvad ja hübriidiseeruvad, rollide piirid hägustuvad. ...Tänapäeval on kõigil keerulisem elada. See ilmutab end väikestes asjades, näiteks uksest ees sisse laskmises, see on määramata ala. Ei teata enam piire. Mees peab raha tooma, ütlevad ühed, teised – igaüks võib jääda tööta. ...Tänapäeval on see teema ülal seepärast, et enesestmõistetavusi soorollide puhul on järjest vähem. ...Moodne ühiskond võimaldab vabadust, ent see on postmodernistlik vabadus, mida on nii palju, et inimesed jooksevad kinni. Et las minust järgmine inimene lahendab minu probleemid.*

ÕN2: *Noh võib-olla, et mehed peaks olema sellised tugevad ja justnimelt raha teenima ja peret ülal pidama ja võib-olla naine peaks olema see koduhoidja pool ja, peaks süüa tegema, lapsi kasvatama. Aga tänapäeval võib-olla see ei pea päris nii enam olema. Kuigi samas on ka see, et kohati minnakse ka liiale. Et oluline on see, et naine saaks ka naine olla. Noh ta peaks iseennast nagu naisena väärtustama. Mitte mängima mingit lolli blondiini ma arvan, aga aga noh, ma ikkagi arvan, et see on oluline, et naine tunneks ennast naisena.*

Soorollid ei ole muutumas mitte ainult ühiskonnas, vaid ka perekonnas – esile on mitmeid kordi toodud meeste vastutamatus. Meeste vastutamatus on naiste olukorda halvendanud, ühiskond ei toeta sellevõrra naisi rohkem. Viimastel aastatel on üha suurenenud üksikemadega perede arv, paljud taolised pered elavad vaesuses, sest riik pole suutnud piisavalt survestada isasid oma lapsi materiaalselt toetama. Lisaks materiaalsele probleemidele on probleemiks ka väärtushinnangud ja hoiakud, mida võtab poiss kaasa peremudelist, kus on ainult ema. Nagu eespool kirjeldatud, oodatakse seetõttu, et kool suudaks pakkuda poistele mehe mudelit. Usun, et sama oluline on küsida, kuidas mõjub selline üksikvanemaga peremudel tüdrukutele. Ka nemad omandavad oma hoiakud ja käitumismustrid kodust. Milliseks kujunevad nende ootused poistele-meestele?

ÕJ3: *Kui me võtame seda, kui vähe lapsi meil sünnib praegu peredes ja miks meil abielude arv on väike, on just nimelt sellepärast, et mehed ei võta vastutust, et see on naise jaoks alandav, kui temaga luuakse suhe ja ei olda valmis seda seadustama. ...Vaadake, mehed meil tänapäeval Eestis eriti ei võta vastutust. Mees võtab vastutuse, annab vastutuse*

ÕM: *Midagi on ühiskonnas juhtunud, et pered on nii nõrgad. Ja mehed ei vastuta oma tegude eest ja ei taha oma pere eest hoolitseda. See on väga nagu kurb areng minu meelest ja see on nagu naiste olukorda mingis mõttes halvendanud, võrreldes isegi selle keskaegse situatsiooniga.*

ÕN2: *võib-olla just vanemal põlvkonnal on natukene raskem mõista, et ka mehed võivad kodutöid teha ja niukseid igapäevaseid asju kaasa aidata*

DM: *Et kui nüüd vaadata poissi ja tüdrukut mingisuguse sama probleemi kontekstis, võib-olla on siin põhjus selles, et valdaval juhul katkiste perede juures tüdrukud jäävad elama emaga. Ja nad omandavad siis mingisugused hoiakud seoses selle... kas siis vastassugupoole suhtes tervikuna või siis mingisugustel juhtudel...*

Kas õpilased või poisid ja tüdrukud? Uurimus Eesti õpetajate ja haridustöötajate valmisolekust sootundlikuks õpetamiseks ja kasvatamiseks

Väline surve on siiski mõningal määral muutnud suhtumist naise rolli ühiskonnas. Lisaks emaks ja naiseks olemisele ilmneb alljärgnevas intervjuukatkes arusaam sooliselt tasakaalustatud riigijuhtimise vajalikkusest.

ÕJ3: *Nüüd aga mulle väga meeldib see soomlaste valitsuse moodustamine. Vat seal see kvootide järgimine... selles osas ma olen küll väga nõus. Ma arvan seda, et meie valitsuses on praegu liiga vähe naisi. Ja see võiks nüüd küll kvootidega olla, sellepärast et ma usun, et tehtaks väga palju arukamaid ja vastutustundlikumaid otsuseid, kui naised oleksid valitsuses. Seda ma usun täiesti kindlalt. Ma arvan, et üldjuhul naised on vähem korrumppeerunud kui mehed.*

Nihked aja vaimus on tuntavad, nii kodu, kooli kui ühiskonna tasandil. Traditsioonilised soorollid on muutumas, samas on segadus, mis tuleb nende asemel. Taoline segadus tekitab väga erinevaid ootusi ja hoiakuid naiste ja meeste, tüdrukute ja poiste käitumise suhtes- seda nii suhetes teiste inimestega kui ka suhtumises iseendasse. Postmodernses vabaduses ei jagune vastutus, kohustused ja võimalused sugude vahel võrdselt: naiste rollide piirid on laienenud, samas kui meeste omad on jäänud suhteliselt traditsiooniliseks. See kahjustab nii mehi (kes ei saa aru nendele ühiskonna ja naiste poolt esitatavatest ootustest või ei suuda/ei oska nendele ootustele reageerida) kui naisi (kes emarolli vastutusest tulenevalt on ülekoormatud kõigis oma rollides).

Viidatud allikad:

Beck, U. 2005. Riskiühiskond. Teel uue modernsuse poole. Tartu Ülikooli Kirjastus.

Brannon, R., David, D. (eds.). 1976. The Forty-Nine Per Cent Majority. Lexington, MA: Addison-Wesley.

Eesti Statistikaamet. www.stat.ee

Hymowitz, K.S. 2011. Manning up: How the Rise of Women Has Turned Men into Boys. Basic Books.

Järviluoma, H., Moisala, P., Vilkkö, A. 2003. Gender and Qualitative Methods. London etc: SAGE Publications.

Kimmel, M. 2010. Boys and School: A Background Paper on the „Boy Crisis“. Stockholm: Swedish Government Official Reports.

Paechter, C. 2001. Using poststructuralist ideas in gender theory and research. – Investigating gender: contemporary perspectives in education. B. Francis, C. Skelton (eds.). Buckingham: Open University Press.

Pilvre, B. 2011. Meedia ja sugu. – Sissejuhatus soouuringutesse. R. Marling (toim.). Tartu Ülikooli Kirjastus.

Pinker, S. 2010. Sugude paradoks. Miks on poisid teistsugused kui tüdrukud. Pegasus.

Sooline palgalõhe Eestis. Sotsiaalministeeriumi toimetised. 2/2011.

Talves, K. 2011. Soosotsioloogia. – Sissejuhatus soouuringutesse. R. Marling (toim.). Tartu Ülikooli Kirjastus.